

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ПАРТІЙ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Статтю присвячено особливостям формування, організації та діяльності партійних осередків, висвітленню основних програмних вимоги щодо національного питання єврейських партій та громадсько-політичних організацій на Півдні України на початку ХХ століття. Найбільш дієвими були єврейські соціалісти (Бунд, «Поалей-Ціон», Сіоністсько-соціалістична робітничка партія, Єврейська соціалістична робітничка партія), також регіон залишався одним із центрів сіоністського руху. Окреслено особливості роботи громадсько-політичних єврейських організацій, зокрема, сіоністських: клуб «Кадима», Комітет єврейського колоніального товариства, Союз сіоністської учнівської молоді Росії, «Геховерь». Автор зазначає, що єврейські ліберальні сили у регіоні були представлені Спілкою для досягнення рівноправ'я євреїв в Росії. Виявлено факти епізодичної діяльності єврейських територіалістських організацій. Доведено, що єврейський рух на початку ХХ століття на Півдні України набув значних масштабів.

Ключові слова: єврейська національна меншина; політична партія; громадсько-політична організація; соціалісти; сіоністи; регіон; Південь України.

Статтю посвящено особенностям формирования, организации и деятельности партийных ячеек, освещению основных программных требований относительно национального вопроса еврейских партий и общественно-политических организаций Юга Украины в начале ХХ ст. Наиболее активными были еврейские социалисты (Бунд, «Поалей-Цион», Сионистско-социалистическая рабочая партия, Еврейская социалистическая рабочая партия), также район оставался одним из центров сионистского движения. Очерчено особенности работы общественно-политических еврейских организаций, в частности, сионистских: клуб «Кадыма, комитет еврейского колониального общества, Союз сионистской ученической молодежи России, «Геховерь». Автор указывает, что еврейские либеральные силы в регионе были представлены Союзом для достижения равноправия в России. Выявлены факты эпизодичной деятельности еврейских территориалистских организаций. Доказано, что еврейское движение в начале ХХ столетия на Юге Украины приобрел значительные масштабы.

Ключевые слова: еврейское национальное меньшинство; политическая партия; общественно-политическая организация; социалисты; сионисты; регион; Юг Украины

The article is devoted to the peculiarities of formation of Jewish parties and political organizations in the South of Ukraine in the early twentieth century. Traces the processes of party branches and basic software requirements on the national question. The features of formation of a network of party cells one of the most influential socialist forces Jews – Bund (General Jewish Workers' Union in Lithuania, Poland and Russia) to the revolution of 1905–1907 in Odessa, Sevastopol, Ekaterinoslav, Nikolaev, Mariupol, Melitopol. The characteristic activities of the other party socialist direction – «Poalei-Zion» primary cells which in 1905 were related. Analyzed the formation movements of the party, the Zionist Socialist Workers Party, which supported the idea of a Jewish state in Uganda (with cells in Yekaterinoslav, Elisavetgrad, Mykolaiv, Odesa) and the Jewish Socialist Workers Party as advocate for the idea of national-territorial autonomy Jews (with activities in Yekaterinoslav, Simferopol, Sevastopol, Melitopol). The effect of the split «Poalei Zion» the formation in 1906 of a new political force – the Jewish Socialist Democratic Workers party «Poalei-Zion», a program which included the receipt of territorial autonomy for Jews in Palestine and demand the national political autonomy,

covering economic and cultural interests. Determined that the party centers operated in Odessa, Yekaterinoslav Elisavetgrad, Simferopol. The author notes that Jewish liberal forces in the region were represented by the Union to achieve equality of Jews in Russia, parts of which were during 1905–1907 in Yekaterinoslav Odessa and Sevastopol. There followed what has become a significant impact activist-Zionist conservatives, had to promote the emigration of Jews to Palestine, the first cells appeared in the late nineteenth century in Nikolaev, later centers (with and all) cells were Zionists in Odessa and Yekaterinoslav.

Socio-political organizations were well represented Jews Zionist organizations in Odessa club «Kadima», the Committee of the Jewish Colonial Society, Union of Zionist youth, «Hehover». Found evidence of episodic terytorialistskyh Jewish organizations aimed at creating autonomous Jewish settlements in any area (branches in Odessa and Yekaterinoslav).

The author argues that Jewish movement in the early twentieth century in southern Ukraine gained considerable proportions that subsequently influenced the development and powerful work of Jewish parties and political organizations during the Central Rada, when it was created favorable conditions for social and political life representatives minority.

Key words: Jewish minority; political party; socio-political organization; socialists; Zionists; region; South Ukraine.

У першій чверті XX ст. Південь залишався одним з найбільш поліетнічних регіонів України. Якщо українське населення домінувало у сільській місцевості, то національні меншини переважали у південноукраїнських містах – центрах економічного, культурного і політичного життя регіону. Це посилювало позиції національних груп на Півдні України. Найчисельнішими з них у містах регіону були росіяни, євреї і поляки. Представники національних меншин домінували серед торгово-промислового капіталу, поміщиків, інтелігенції і пролетарів регіону. На початку XX ст. у регіоні активного розвитку набула діяльність партій і громадсько-політичних організацій національних меншин, що були конкурентами українського національного руху. Найбільшу активність виявляли представники загальноросійських політичних сил, проте, поряд з ними, потужний розвиток в регіоні продемонстрували єврейські громадсько-політичні сили. Євреї посідали важливе місце та відігравали значну роль в економічному, політичному житті, у місцевому самоуправлінні.

Історія єврейських політичних партій і громадсько-політичних організацій національних меншин у південноукраїнському регіоні на початку XX ст. частково висвітлена в узагальнюючих роботах. Пласт студій присвячено дослідженню діяльності певних політичних сил у Російській імперії напередодні та впродовж революційної доби. В 20-х рр. XX століття питання історії єврейських сил розроблялися М. Рафесом [1], Н. Бухбіндером [2] і Б. Бороховим [3], у працях яких досить побіжно відтворено діяльність єврейських соціалістів на Півдні України. Активно працюють сучасні дослідники єврейського національного руху. Зокрема серед доробку О. Наймана виділимо розвідку про формування ідейно-політичних засад єврейських партій та угруповань України на початку XX століття [4]. Історик не лише аналізує взаємини української влади та стратегію та тактику єврейських громадсько-політичних сил. В. Гусев, досліджуючи історію Бунду в Україні, подає характеристику чисельності південноукраїнських осередків організації [5]. Розвиток сіоністського руху на Катеринославщині є предметом наукової студії дослідника

А. Бистрякова [6, 7]. З'являються також узагальнюючі праці з історії окремих політичних сил на Півдні України напередодні 1917 р. Зокрема, у роботах В. Корольова висвітлено діяльність громадсько-політичних сил національних груп на початку XX ст. у Таврії [8, 9]. В рамках праці О. Кульчицької наведено характеристику розвитку громадських і політичних організацій національних меншин на Херсонщині напередодні 1917 р. [10]. В. Константинова, простежуючи аспекти політичного життя південноукраїнських міст в кінці XIX – на початку XX ст., визначає роль у ньому партій національних меншин [11, 12]. Значну увагу щодо розвитку рухів національних меншин до 1917 р. приділено у дослідженнях С. Назарової [13, 14] з історії суспільно-політичних рухів на Півдні на початку XX ст.

Значного масштабу у південноукраїнському регіоні набула і діяльність єврейських національних сил, соціалістичні, ліберальні і консервативні партії та організації яких були представлені на Півдні. Так, у вересні 1897 р. у Вільно було засновано одну з найвпливовіших єврейських соціалістичних сил – Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії (Бунд) [4, с. 39; 15, с. 133], який у 1898 р. вступив до Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП). Але вже 1903 р. Бунд вийшов із цієї політичної сили, а згодом у 1906 р. на VI з'їзді РСДРП Бунд повернувся до складу цієї партії, де перебував до 1912 р., коли на VI (Празькій) конференції був виключений з РСДРП [4, с. 39]. Члени Бунду бачили майбутній державний лад Росії у формі федерації національностей з автономією для кожної з них, незалежно від зайнятих нацією територій [16, с. 92; 17, с. 124].

Формування мережі організацій Бунду на Півдні України відбулося до революції 1905–1907 рр. З єврейських соціалістичних гуртків виникли партосередки в Одесі (1903 р.) [18, с. 8], у Севастополі (1904 р.) [8, с. 11] та ін. містах. Значного розмаху діяльність Бунду набула у часи революції 1905–1907 рр., коли, на думку О. Наймана, місцеві відділи партії за своєю чисельністю не поступалися організаціям РСДРП [19, с. 38]. За даними Л. Мартова, на 1905 р. організація

Бунду в Одесі нараховувала майже 300 партійців, а у Катеринославі – 150 осіб [20, с. 141]. Бунд у регіоні тісно співпрацював з РСДРП: зокрема на виборах до II Думи у Миколаєві (1906 р.), до прикладу, більшовики та меншовики об'єдналися для передвиборчої агітації та самих виборів, створивши Миколаївський об'єднаний виборчий комітет РСДРП та Бунду, а на кожному заводі міста було сформовано особливі губернські комітети, які виконували вказівки об'єднаного центру [21, арк. 3]; в Мелітополі (1907 р.), де бундівцями розповсюджувались прокламації «За кого голосувати прикажчикам», «Товариші громадяни» [22, арк. 3], а також працювали члени комітету «Бунду», що були також пов'язані з військовими організаціями, в Одесі (1906 р.) [23, арк. 40].

У часи реакції у регіоні жили як окремі партійці, так діяли місцеві організації Бунду: за даними поліції, в Херсоні (1913 р.) [24, арк. 2], виявлено зв'язок з херсонськими бундівцями та членами партії з м. Алушта, звідки надсилалися агітаційні листки єврейською мовою [25, арк. 3 зв.], у Херсоні продовжували діяти члени «Бунду» (а також і «Поалей-Ціон») у 1914 р. [26, арк. 6]. Циркуляри Департаменту поліції та переписка з Катеринославським губернським жандармським управлінням надає перелік політичних організацій, груп у м. Катеринославі за 1909 р, де зпоміж інших зазначено про діяльність єврейської організації «Бунд» [27, арк. 47], а 1912 р. – у Маріуполі серед ремісників, котрі, за даними Донського охоронного відділення, не мали зв'язків з робітниками заводу та порту міста [28, арк. 96]. Того ж року (1912 р.) члени ЦК Бунду Л. Азенштадт (Юдін) і М. Рафес готували видання у Одесі центральної партійної газети «Вопросы жизни» [1, с. 233]. На початку 1915 р. налагодженням партроботи Бунду в Одесі займався інший член ЦК Бунд – М. Гольдман (Лібер) [2, с. 376]. Але особливої активності партія в роки війни не проявляла [14, с. 81]. Натомість з початком революції 1917 р. популярність Бунду зростає.

Поряд з Бундом, на Півдні України розгорнули свою діяльність й інші єврейські соціалістичні сили. 1900–1901 рр. у Катеринославі сформувався один з перших у Російській імперії осередок руху «Поалей-Ціон» [29, с. 202]. На 1907 р. він нараховував 100 осіб [7, с. 8]. У 1901 р. виникла організація «Поалей-Ціон» в Одесі [3, с. 6, 7]. У Катеринославі та Одесі діяли районні партійні центри [31, с. 103].

Первинно осередки «Поалей-Ціон» не були пов'язані і мали різні програми, напрями роботи. Зазначена ситуація призвела до існування в «Поалей-Ціон» кількох ідейних течій, що згодом спричинило розкол цієї політичної сили. Члени партії, які підтримали ідею Т. Герцеля про створення єврейської держави в Уганді, об'єдналися на з'їзді в Одесі і створили Сіоністсько-соціалістичну робітничу партію (ССРП) [2, с. 343]. Інша частина «Поалей-Ціон» у 1905 р. на конференції в Цюріху створила партію «Поалей-Ціон». Але і ця партія не була ідейно єдиною. Після конференції 1905 р. у Бердичеві члени «Поалей-Ціон», які були прибічниками ідеї єврейської національно-територіальної автономії (Сейму), вийшли з партії і створили Єврейська соціалістична робітничка партія (СЕРП) [3, с. 8]. Названі партії вели політичну роботу на Півдні України.

Розкол дезорганізував «Поалей-Ціон», але не призвів до її зникнення. У лютому 1906 р. партійці на чолі з Б. Бороховим провели в Полтаві Всеросійську конференцію «Поалей-Ціон», на якій затвердили назву своєї політичної сили – Єврейська соціал-демократична робітничка партія «Поалей-Ціон». Програмові засади цієї партії були розроблені наприкінці 1906 р. під час конференцій у Сімферополі та Константинограді [30, с. 36]. Програма-мінімум партії передбачала отримання територіальної автономії для євреїв на демократичних засадах у Палестині [31, с. 462]. Також програмові документи містили вимоги «національно-політичної автономії з компетенцією, що охоплює економічні та культурні інтереси його [пролетаріату] у сфері суто національній». Також вимагалася свобода національного виховання, рівноправ'я всіх мов і пропорційне представництво всіх національностей у законодавчих та адміністративних органах [31, с. 89]. Діяльність поалей-ціоністів з початком реакції занепадає. Вони продовжували вести роботу в окремих містах Півдня, зокрема у Єлисаветграді, у роки Першої світової війни [32, арк. 6]. Нова активізація «Поалей-Ціон» та її чисельне зростання відбулося у 1917 р.

Осередки створеної 1904 р. ССРП виникли у Катеринославі, Верхньодніпровську [2, с. 345], а також у Маріуполі [33, арк. 225] (Катеринославська губ.), Херсоні [34, арк. 1], Миколаєві [35, арк. 170], Єлисаветграді (Херсонська губ.) [2, с. 345], Сімферополі (Таврійська губ.), та ін. містах регіону. За часів революції 1905–1907 рр. діяльність сіоністів-соціалістів набула значних масштабів в Одесі. У місті діяла організація ССРП, яка мала понад 1 тис. осіб [36]. У пост-революційний період робота партії у регіоні поступово сходить нанівець. Діяли окремі осередки ССРП там, де були дієві партійні лідери. Така партгрупа існувала 1909 р. в Олександрівську [37, арк. 30], а 1915 р. – у Миколаєві [38, арк. 42]. Початок революції 1917 р. сприяв активізації сіоністів-соціалістів.

У регіоні вела політичну роботу і СЕРП, члени якої бачили майбутнє Російської імперії у формі федерації, в якій кожна нація створить свій «сейм», що вирішуватиме усі внутрішні проблеми народу [31, с. 99]. На думку партійців, «національна автономія, що охоплює всіх членів нації незалежно від місця їхнього проживання, є єдиною формою офіційно нормованих національних взаємин, за яких стає більш чи менш можливим мирне співжиття націй у багатоплеменній державі» [39, с. 7].

Організації ССРП в кінці 1905 р. постали у Сімферополі, Севастополі, Мелітополі та ін. містах Таврійської губернії [40, с. 73]. А в 1906 р. партійні осередки губернії об'єдналися у губернський комітет ССРП на чолі з Л. Абрамом [8, с. 16]. 1907 р. організація ССРП діяла в Катеринославі [41, арк. 5 зв.; 42, арк. 18]. Реакція, яка настала по закінченню революції 1905–1907 рр., негативно позначилась на діяльності ССРП на Півдні України. Робота партії у регіоні поступово припиняється, і лише революція 1917 р. вивела ССРП з підпілля.

Окрім соціалістичних сил, у південноукраїнському регіоні на початку ХХ ст. були репрезентовані єврейські ліберали і консерватори. У 1905–1907 рр. на Пів-

дні діяли відділи Спілки для досягнення рівноправ'я євреїв у Росії, метою якої була «відміна усіх діючих для євреїв обмежувальних законів і наказів та повне зрівняння їх у правах з іншим населенням; свобода національно-культурного самовизначення у всіх його проявах» [43, с. 236; 44, с. 116]. Ця сила за своїми ідейними поглядами була близькою до кадетів, з якими активно співпрацювала у регіоні. Відділи спілки діяли у Катеринославі, Одесі та Севастополі [13, с. 117].

Значного розвитку на Півдні України початку ХХ ст. набула діяльність єврейських консерваторів-сіоністів, перші осередки яких у регіоні постали ще наприкінці ХІХ ст., зокрема у Миколаєві [45, арк. 32]. Південноукраїнські організації сіоністів мали сприяти еміграції євреїв до Палестини для створення там єврейської держави [46, с. 34]. Значне місце у діяльності сіоністів посідала робота по розвитку та зміцненню національної єврейської ідеї [47, с. 178]. Загалом, діяльність сіоністських організацій у Російській імперії була заборонена [48, арк. 108].

Центрами сіонізму на Півдні України стали Одеса і Катеринослав, які, водночас, були і загальноросійськими осередками цього руху. М. Усишкін, лідер сіоністів Катеринослава, був членом Виконавчого комітету Всесвітньої сіоністської організації [7, с. 110], постійним учасником сіоністських з'їздів, зокрема у 1915 р. був делегатом Всеросійського з'їзду сіоністів в Москві [49, арк. 164; 50, арк. 23] та відповідного з'їзду у Копенгагені [14, с. 83].

Як зазначає П. Херлихи, «не лише поляки, українці, болгар, греки, італійці, а й євреї були виразниками своїх національних інтересів, що перетворило Одесу в один з провідних центрів сіонізму в Росії» [51, с. 296]. Великий вплив на сіоністський рух у регіоні справляв одеський клуб «Кадима», що діяв впродовж 1906–1907 рр. і на час свого закриття нараховував майже 1 тис. членів [13, с. 117]. У місті були й організації, які безпосередньо опікувались еміграцією євреїв в Палестину, зокрема Комітет єврейського колоніального товариства [52, арк. 2]. Діяли молодіжні організації, до прикладу, у 1912 р. Союз сіоністської учнівської молоді Росії, на засіданнях якої обговорювалось питання об'єднання діяльності молодіжних єврейських хвиль з практикою сіонізму, проводилась національна та культурно-виховна робота [53, арк. 249]. У 1913 р. працював Єврейський спортивний клуб, що набув популярності серед євреїв міста, переслідував не тільки спортивні інтереси, а й приділяв значну увагу національно-культурним інтересам, влаштуовуючи платні вечори, завуальовані під концерти, кошти від яких надходили до Національного фонду, читались реферати про сіонізм та Палестину, формувались курси єврейської мови та історії, проводились лекції, організовувались єврейські музичні та спортивні секції, бібліотеки [53, арк. 230]. В Одесі 1915 р. діяла організація «Геховерь», до складу якої входили студенти Новоросійського університету та слухачі місцевих жіночих та медичних курсів, серед іншого обговорювали питання обрання делегатів на з'їзд сіоністів у Москві, (що цікаво, зазначена організація молодих сіоністів теж збиралась під видом спортивних секцій або нібито для проведення розва-

жальних вечоринок) [54, арк. 14]. Зазначимо, що за спостереженнями Департаменту поліції м. Одеси, ставлення громадськості міста до євреїв було негативне, що викликано чутками про масові зради в армії та на театрі воєнних дій, також продукували невдоволення спекуляції євреїв з розмінними монетами та торгівля життєвонеобхідними продуктами – все це загострювало суспільні відносини [54, арк. 12]. Продовжували діяти сіоністи у Херсоні протягом 1913–1914 рр. [55, арк. 1] та у 1915 р. [56, арк. 9]. Того ж року у місті діяв кружок сіоністів «Геховерь», члени якого, за даними Харківського губернського жандармського управління, провадили переписку з іншими сіоністськими організаціями Харкова, Петербурга та ін. міст [56, арк. 5].

Поряд із сіоністськими, у регіоні існували територіалістські організації, метою яких було створення автономних єврейських поселень на будь-якій території [57, арк. 210]. Легалізацією південноукраїнських відділів Єврейської територіальної організації (ЄТО) займався Варшавський виконавчий комітет ЄТО. Уповноваженим організації в Одесі й одеському районі був Дрофман, а у Херсонській губернії – А. Штейн [13, с. 117]. Осередок ЄТО на чолі з Я. Тульчинським діяв і у Катеринославі [57, арк. 211]. Проте, діяльність територіалістів, порівняно з сіоністами, не набула значного розвитку на Півдні України і мала переважно епізодичний характер.

Суттєвий вплив на розвиток єврейського руху й еміграційні процеси серед єврейства мали антисемітські настрої частини населення регіону та єврейські погроми, які мали місце на Півдні в 1903 р., 1905 р., 1906 р. [58, арк. 106; 59, арк. 72, 79; 60, с. 49]. Так, протягом 1905 р. погроми на Катеринославщині відбувались у більшості міст і сіл: за даними Канцелярії Катеринославського губернатора збільшилось число скарг від землеробів-євреїв на 20 % [61, арк. 37]; мали місце розгін самими поміщиками зіткнень між росіянами та євреями [62, арк. 11], в жовтні цього ж року через безчинства та погроми євреїв у місті було проведено навіть маніфестацію чисельністю 100 осіб [63, арк. 115], мали місце чорносотенні єврейські погроми [64, арк. 1 зв.], по місту розповсюджувались прокламації із закликами до побиття євреїв, про що у своєму листі до редакції газети «Утро» зазначав сам губернатор (за даними Канцелярії Катеринославського губернатора) [65, арк. 78]. Продовжувались єврейські погроми в селах та робітничих селищах Слово-сербського повіту [66, арк. 138]; Маріупольського повіту в селах Покровське, Нікопольське, Сарталь, Євгенівка, Єкатери́нівка (жовтень 1905 р.) [67, арк. 73, 76, 78]; в Олександрівському повіті, де заворушення розпочались ще в квітні цього ж року [68, арк. 120, 124] та продовжились до жовтня, при цьому землевласники єврейських колоній Маріупольського та Олександрівського повітів звертались у листопаді 1905 р. до губернатора Катеринославської губернії з проханням захистити їх від погромів, що і надалі готуються в сусідніх селищах [69, арк. 312]; у Верхньодніпровському повіті, зокрема, в с. Комісарівка, де лунали постійні погрози відібрати майно в євреїв, [70, арк. 671], в с. Лозоватка наприкінці жовтня 1905 р. [71, арк. 195, 196], тоді ж в селах Ново-Павлівка та

Веселі Терни [71, арк. 190, 191]; у Новомосковському повіті в ряді населених пунктів – в Номосковську [72, арк. 72], побиття євреїв на площі ринку в Петриківці [70, арк. 1068], побиття євреїв в с. Кам'янка Кам'янської волості [72, арк. 92], антиєврейські погроми в Ігрени [72, арк. 71], безчинства під час ярмарки та грабiж майна євреїв в с. Широкому Солонянської волості у серпні 1905 р. [72, арк. 1113]; у Катеринославському повіті в с. Каменське [73, арк. 16], сварки між євреями та православними і в с. Волоське [73, арк. 108]; також відбувались погроми в жовтні того ж року у Нікополі [73, арк. 38, 58]. Після хвиль погромів частина євреїв Катеринославської губернії намагалася об'єднатись в Єврейські народні групи, метою яких стало б домагання відміни усіх діючих для євреїв обмежувальних законів [74, арк. 111–112]. Самі ж євреї проводили свою громадсько-політичну діяльність переважно по містах регіону, а от повітові осередки партій та організацій створювались поодинокі.

Таким чином, єврейський рух на Півдні України початку ХХ ст. набув широкого розвитку. Популярністю серед місцевого населення користувалася діяльність єврейських соціалістів. У своїй активності представники єврейських соціалістичних партій та організацій (як, до речі, і польські) поступались загальноросійським соціалістичним силам. Натомість соціаліс-

тичний рух єврейської меншини був представлений у регіоні Бундом, «Поалей-Ціон», ССРП, ССРП [75, с. 14]. Разом з тим, Південь став одним з центрів діяльності як «Поалей-Ціон», так і сiоністського руху. Фактично, головними конкурентами єврейських соціалістичних партій у боротьбі за вплив на єврейське населення регіону були сiоністи, зокрема осередки одеських та катеринославських комітетів. Робота єврейських ліберальних політичних сил на Півдні не набула значного масштабу, як і єврейський консервативний рух, зокрема і територіалістський.

Члени єврейських політичних сил бачили вирішення національного питання у еміграції та створенні своєї національної держави. Також, як можливий крок до вирішення національного питання, представники єврейської національної групи визнавали ліквідацію обмежувального законодавства і введення національної автономії в Росії.

Загалом, єврейський рух на початку ХХ століття на Півдні України набув значних масштабів, що в подальшому вплинуло на розвиток та потужну роботу єврейських партій та громадсько-політичних організацій в період діяльності Центральної Ради, коли було створено сприятливі умови для громадсько-політичного життя представників національних меншин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рафес М. Очерки по истории «Бунда» / М. Рафес. – М. : «Московский рабочий», 1923. – 440 с.
2. Бухбиндер Н. А. История еврейского рабочего движения в России. По неизданным архивным материалам / Н. А. Бухбиндер. – Ленинград : Академическое издание, 1925. – 388 с.
3. Борохов Б. К истории Поалей-ционизма / Б. Борохов // Из истории партии. – Вып.1. – М. : Типография «Молот», 1924. – С. 5–19.
4. Найман О. Формування ідейно-політичних засад єврейських партій та угруповань України на початку ХХ століття / О. Найман // Відродження. Часопис з питань культури та освіти національних меншин України. – 1998. – № 6. – С. 39–44.
5. Гусев В. І. Бунд в суспільно-політичному житті України (кінець ХІХ – 1921 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. І. Гусев. – К., 1999. – 36 с.
6. Быстряков А. Г. Очерки истории сионистского движения в Екатеринославе / А. Г. Быстряков. – Днепропетровск : ТДУ «Борефор», 2008. – 180 с.
7. Быстряков А. Сионистское движение в Екатеринославе / А. Быстряков // Шабат-шалом. Днепропетровская еврейская газета. – 2006. – № 9 (сентябрь). – С. 8.
8. Королев В. И. Возникновение политических партий в Таврической губернии / В. И. Королев. – Симферополь : Таврия, 1993. – 42 с.
9. Королев В. И. Организация политических партий Северной Таврии в начале ХХ столетия (Численность и размещение) / В. И. Королев // Культура народов Северного Причерноморья. – 2003. – № 46. – С. 148–152.
10. Кульчицька О. В. Національні культурно-освітні організації Одеси на початку ХХ століття / О. В. Кульчицька // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя : «Просвіта», 2009. – Вип. 22. – С. 56–60.
11. Константинова В. М. Політична складова життя південноукраїнських міст в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / В. М. Константинова // Гуманітарний журнал. – Дніпропетровськ : Гірничий національний університет, 2011. – № 3–4. – С. 167–174.
12. Константинова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки) / В. М. Константинова. – Запоріжжя : АА Тандем, 2010. – 596 с.
13. Назарова Є. П. Діяльність громадських організацій національних меншин у південноукраїнському регіоні (1900–1914 рр.) / Є. П. Назарова // Актуальні проблеми вітчизняної і світової історії: зб. наук. статей учасників Третіх всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків, Київ, 12 березня 2010 р. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 115–123.
14. Назарова Є. П. Діяльність політичних партій національних меншин Півдня України в умовах Першої світової війни (1914 – лютий 1917 р.) / Є. П. Назарова // Проблеми політичної історії: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2011. – Вип. 6. – С. 77–90.
15. Павко А. Єврейські політичні партії в Україні на межі ХІХ–ХХ століть: особливості ідеології та діяльності / А. Павко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. ХVІ. – Запоріжжя, 2001. – С. 131–146.
16. Политические партии России. Конец ХІХ – первая треть ХХ века. Энциклопедия. – М. : РОССПЭН, 1996. – 872 с.

17. Погребінська І. Дискусе автономізму як базис єврейського ідейно-політичного циклу початку ХХ ст. / І. Погребінська // Єврейська громадсько-політична думка ХХ – поч. ХХІ ст. в Україні. – К. : ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 93–141.
18. Сушкин Г. Г. Под кровавым знаменем. 1903 – июль 1933 / Г. Г. Сушкин. – М. : Издательство политкаторжан, 1933. – 40 с.
19. Найман О. Єврейські партії в Криму на початку ХХ століття / О. Найман // Запорожские еврейские чтения. – Запорожье : «Диво», 1999. – Вып. 3. – С. 38–41.
20. Мартов Л. История российской социал-демократии / Л. Мартов. – М. : «Книга», 1923. – 227 с.
21. ЦДДАУ. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 17.
22. ЦДДАУ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 263.
23. ЦДДАУ. – Ф. 386. – Оп. 1. – Спр. 999.
24. ЦДДАУ. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 886.
25. ЦДДАУ. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 887.
26. ЦДДАУ. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2.
27. ЦДДАУ. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2516.
28. ЦДДАУ. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2660.
29. Маор И. Сионистское движение в России (авторизированный сокращенный перевод с иврита) / И. Маор. – Иерусалим : Библиотека-Алия, 1977. – 470 с.
30. Кивин С. У колыбели партии / С. Кивин // Из истории партии. – Вып. 1. – М. : Типография «Молот», 1924. – С. 20–38.
31. Єврейські політичні партії і рухи в Україні в кінці ХІХ – ХХ століття. Документи і матеріали. – К. : НАН України, 2002. – 280 с.
32. ЦДДАУ. – Ф. 1335. – Оп. 1. – Спр. 1762.
33. ЦДДАУ. – Ф. 3313. – Оп. 1. – Спр. 1438.
34. ЦДДАУ. – Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 5040.
35. ЦДДАУ. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 23.
36. Еврейский голос (Одесса). – 1917. – 23 февраля.
37. ЦДДАУ. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2217.
38. ЦДДАУ. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 8.
39. Проект программы Еврейской социалистической рабочей партии, выработанный в 1906 г. ЦК ЕСРП. — Керчь : Типография Натковича и Виниковича, 1917. – 16 с.
40. Евсеев Е. С. Из истории сионизма в царской России / Е. С. Евсеев // Вопросы истории. – 1973. – № 5. – С. 59–78.
41. ЦДДАУ. – Ф. 705. – Оп. 2. – Спр. 15.
42. ЦДДАУ. – Ф. 705. – Оп. 2. – Спр. 16.
43. Российские партии, союзы и лиги. Сборник программ, уставов и справочных сведений о российских политических партиях, всероссийских профессионально-политических и профессиональных союзах и всероссийских лигах / Сост. В. Ивановичем. — СПб. : Тип.-лит. Б. М. Больфа, 1906. — 252 с.
44. Погребінська І. Дискусе автономізму як базис єврейського ідейно-політичного циклу початку ХХ ст. / І. Погребінська // Єврейська громадсько-політична думка ХХ – поч. ХХІ ст. в Україні: Монографія. – К. : ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 93–141.
45. ДАМО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1899.
46. Хижняк И. Политический контекст институционального и идейного оформления сионизма в России (1897–1917) / И. Хижняк // Персонал. – 2002. – № 8. – С. 34–39.
47. Врадій С. А. Єврейський чинник у анархо-комуністичному русі на Катеринославщині (1905–1908 рр.) / Врадій С. А., Нікілев О. Ф. // Проблеми політичної історії України. Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. – С. 175–184.
48. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 984 а.
49. ЦДДАУ. – Ф. 385. – Оп. 7. – Спр. 88.
50. ЦДДАУ. – Ф. 354. – Оп. 1. – Спр. 28.
51. Херлихи П. Европейский город Черноморья. Очерки истории Одессы XIX века. – Одесса : Из-во «Optimum», 2009. – 323 с.
52. ЦДДАУ. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 6.
53. ЦДДАУ. – Ф. 385. – Оп. 7. – Спр. 88.
54. ЦДДАУ. – Ф. 385. – Оп. 2. – Спр. 139.
55. ЦДДАУ. – Ф. 350. – Оп. 1. – Спр. 2.
56. ЦДДАУ. – Ф. 336. – Оп. 4. – Спр. 23.
57. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 664 а.
58. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 485.
59. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 432.
60. Матеріали до історії євреїв України / Сост. Р. І. Гольдштейн. – Дніпропетровськ : ВПОП «Дніпро», 1993. – С. 96 с.
61. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 467.
62. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 461.
63. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 465.
64. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 500.
65. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 984.
66. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 482.
67. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 489.
68. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 485.
69. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 435.
70. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 4346.
71. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 471.
72. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 474.

73. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 468.

74. ДАДО. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 543.

75. Ядловська О. С. Партії та громадсько-політичні організації національних меншин на Півдні України в період Центральної Ради: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. С. Ядловська. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.

Рецензенти:

Котляр Ю. В., д-р іст. наук, професор.

(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

Тригуб О. П., д-р іст. наук, професор.

(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Ядловська О. С., 2016

Дата надходження статті до редколегії 07.10.2016